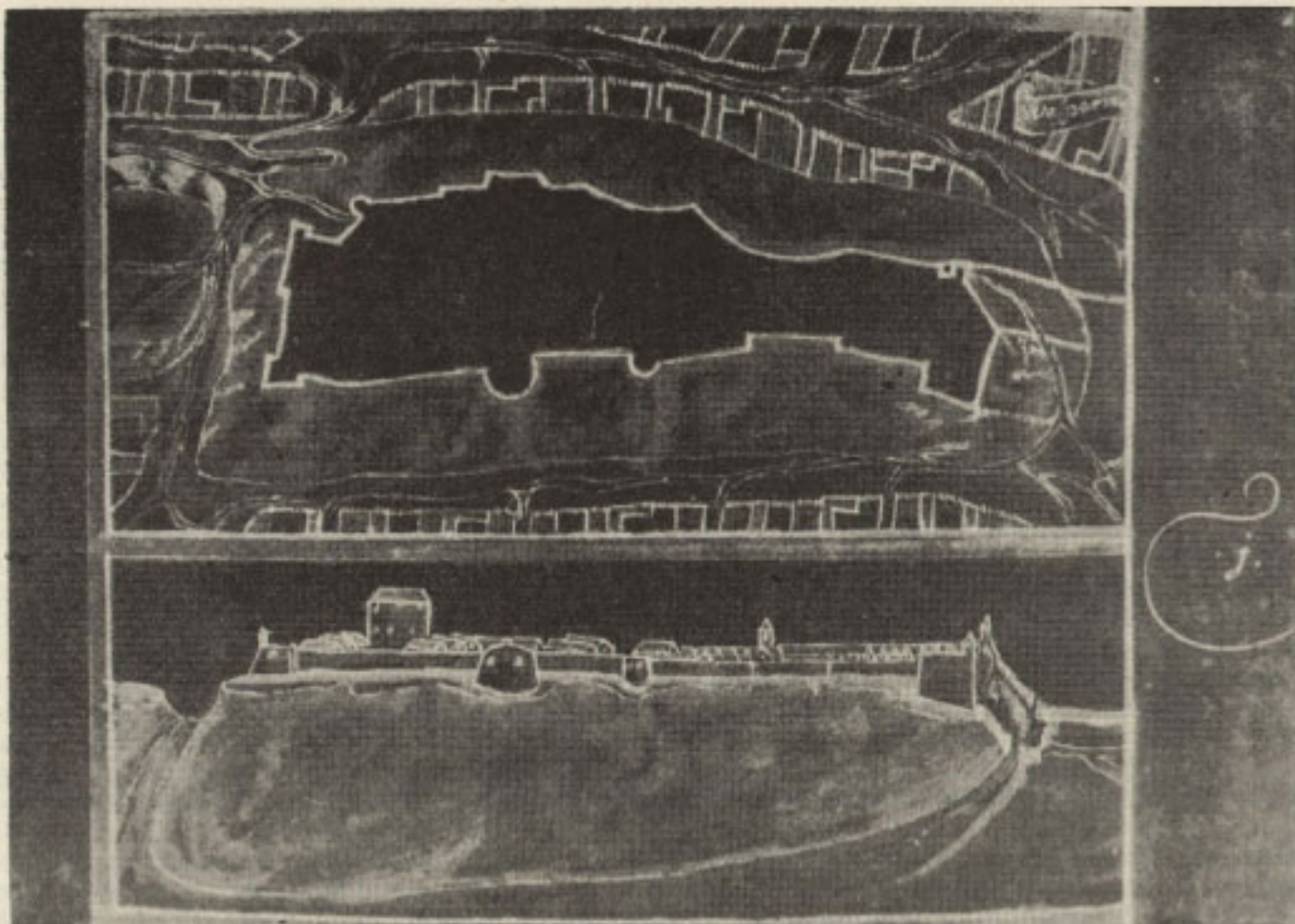

2. Veszprém várának alaprajza és távlati képe (1656, Leukhard Oktávián)

A kútház, nyomban a tűzvész kezdetén rommá lett a tüztől úgy, hogy attól fogva nem is lehetett abból a legkisebb mennyiségű vizet sem használni a többi épület megmentésére. A régi püspöki kápolnában, amelyet az adott időben lőportárnak és tüzes-szerszám raktárnak használtak, ez alkalommal 44 mázsa lőpor s a szükséges mennyiségben elkészített tüzes szerszámok voltak; ez a kápolna hála istennek — ámbár a felette és mellette levő épületeket előzőnlötte a tűz és tönkrementek — mégis épen maradt.¹¹

A természetfeletti segítségen felül egyik kanonok úré az érdem, aki saját maga nyitotta ki pincéjét és figyelmeztette a népet, hogy ne takarékoskodjon borával a császári és királyi lőszer megvédése érdekében; őt követte a többi magyar előkelőség is, de több veszprémi polgár is és borukat teljesen önként ajánlották fel arra, hogy eloltsák vele ezt a tűzvészt és így mentse meg a vár többi részét. Körülbelüli számítások szerint a bormennyiség 2500 vödörre tehető.

Van ebben a kápolnában egy szerkamra, amelyet ugyancsak megmentettek a tüztől s épen is maradt. E kápolna felett volt az öntőkamra, amelyből a szertartásmester által fel-fektegetett jegyzék szerint igen sok elégett, a köz javát szolgáló szerszámellátottság nagy kárára.

Miközben ez a tűzvész fenn a várban dühöngött, az előbb már említett szélvihar levitte a tüzet a másik, a Pápa irányába eső völgybe s ott mintegy 40 majorudvart vagy házhelyet elpusztított és rommá tett.

Mind a rondella, amely három, mind pedig a kis tornyocska feletti ütegállások, amelyek két ágyúval voltak rakva, károkat szenvedtek ebben a tűzvészben, s mindez, ami fából volt munkálva, tönkrement rajtuk, amint azt a szertartásmester által benyújtott részletezés tartalmazza.

Ami mármost az imént említett két ütegállás helyreállítását, valamint a védőmű azon egyes helyeinek a kijavítását illeti, amelyek fából készültek, a jelenlevő, név szerint Laszcay András főhadnagy előadta, hogy miután ezen a vidéken elegendő a fa és gratuitus labort (jobbágyi ingyenmunkát) is igénybe vehet, saját maga meg akart minden hiányosságot újból csináltatni, ámde csak azzal a feltétellel, hogy miután a vár több helyén is ki kellene javítani a hibákat, s mivel ezen a helyen az évi fövedelem nem haladja meg a 200 Ft készpénzt és így nem lenne belőle fedezhető az iparosok fizetése, jelentős pénzbeli segítséget szeretne kapni.

Az én — egyáltalán nem mértékadó — véleményem szerint veszélyes dolog lenne a lőpormennyiséget továbbra is ebben a kápolnában tárolni, amely különböző, közel eső lakóházakkal van körülvéve, hanem ebben az ügyben meg kellene keresni az ottani székeskáptalant azirányban, hogy vajon megengednék-e azt, hogy a lőpor és a tüzes-szerszámok nagyobbik részét a székesegyház alsó, bollíves kápolnájába rakhassák be.¹²

Hogy pedig a szertármester a szertárhoz a jövőben közelebb legyen, szükségessé válik az, hogy az előbb említett régi kápolna melletti szerkamra és öntőkamra közelében egy új lakás épüljön számára; ámde erre külön költségösszeget kell majd előteremteni, éppen úgy, ahogyan a kút és állványa helyreállítására is elkerülhetetlen lesz ez, hiszen más kutakat vagy ciszternákat ebben a várban nem lehet létesíteni a helyszűke és a nagy költségek miatt. Ez alkalommal a fentiekben kívántam Excellenciádat tisztelettel tájékoztatni.

Excellenciád iránti legnagyobb engedelmességgel:
Leückhard Oktávián mérnök.”

3. Veszprém várának rajza a karlsruhei levéltárból

Ebből a leírásból is kitűnik, hogy a veszprémi vár legnagyobb gyengéje a vízhiány volt. Egyetlen kútja már a tűz kezdetén tönkrement, és ha nincs a vári pincékben bor és azt nem ajánlják fel nemcsak a szegényebbek, hanem a jobbmódúak is, a pusztítás még nagyobb lehetett volna. Érthető, ha Leukhard Oktávián mérnök oly szomorú képet fest a tűz után, a vár állapotáról.

A korábbi leírásokban erről az 1656. évi tüzről nem találtam említést. Hiszen annyi tűz dühöngött Veszprémben is, hogy könnyen kimaradhatott egy-egy a feljegyzésekből. A borral történő tűzoltás azonban Veszprém történetének egyik érdekes fejezete és csak hálásak lehetünk az osztrák mérnöknek a részletes leírásáért.

Zákonvi Ferenc

JEGYZETEK:

¹¹ Korompay György: Veszprém. (Budapest, 1956.)

¹² L. a MŰEMLEKVEDELEM 1963. évi 4. számban Zákonvi Ferenc: A tihanyi vár három alaprajza c. cikkénél a 234. oldalon a 11. sz. jegyzetet.

¹³ A leírás a 378. sz. Codex-ban a 308., 308/a., 309., 309/a., 310. és 310/a. sz. lapokon található, a mellette talált váralaprajz 20×16,5 cm. méretű, kézíratos, színezett. Megtalálása dr. Borbély Andor érdeme, aki a Veszprém megyei Idegenforgalmi Hivatal megbízásából végzett kutatásai során találta meg az említett és igen érdekes, még alig ismert 378. sz. Codexet.

⁴ dr. Lukács—Pfeiffer: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció c. könyvükben (Veszprém, 1933. 23. old.) azt írták: „a dolog természetéből következik, hogy körös-körül a várfalak mentén szabad közlekedés volt”. Leukhard jelentése ellentmond ezen megállapításnak.

⁵ Sajnos, a leírásban jelzett vázlatot nem sikerült eddig megtalálni. Csak a közreadott vár távlati- és alaprajz feküdt a leírás mellett. Azonosságukat érdekesen igazolja, a mind a rajz jobb szélén, mind a 308. sz. leírás bal szélén jól látható „j” betű és a köréje húzott bekerítő vonal, amelyek teljesen azonosak, egy kéztől származóak.

⁶ A veszprémi Várhegy északra kinyúló, máig Benedek-hegynek nevezett keskeny része, amelyet a Várhegytől csak egy mesterséges bevágás választ el.

⁷ A két leírás fordításáért e helyen is őszinte köszönetemet fejezem ki dr. Pataki János úrnak.

⁸ Hungler József tanár a veszprémi Szent György kápolna felfedezője, akit megkérdeztem a Gorup-féle házról, a következőket mondotta: „eddig kutatásaim alapján a rajzon látható emeletes épület azonos a 17. század közepén épített Gorup-féle házzal. Ennek középkori előző épülete, mint kasszárnya a várvédelmet szolgálhatta, annyival is inkább, mert a vár Ny-i részén ma is álló két volt kanonoki ház pincéjében a középkori alépitmények (kazamata-részek, terem-szerű helyiségek) ma is egész pontosan kivehetők.”

⁹ A Benedek hegyre tervezett őrtoronyból semmi sem valósult meg, mert hiszen a Haditanács csak a Bécs közvetlen védelmét szolgáló várak kiépítésére adott pénzt. A Benedek hegy a török idők alatt és még utána is sokáig temető volt és maradt.

¹⁰ A Haditanács elnöke — akihez Leukhard a levelet intézte — ebben az időben Lichtenstein Miksa herceg, vezéreztetés volt.

¹¹ Nyilván a Gizella kápolnáról van szó és Leukhard megjelölése „rég püspöki kápolna” eldönt egy eddig nyitott kérdést. A királyi, vagy a püspöki palota kápolnája volt-e? Az alsó, vagyis a mai Gizella-kápolna a püspöki palotához tartozott, a felette levő, ma már nem látható, de pilléreivel még jelölt felső kápolna lehetett a királyi palota tartozéka.

¹² A leírásban említett „szekamra” valószínűleg a ma is meglevő kis sekrestyében volt, míg a kápolna feletti öntökamra az emeleten levő és a volt királyi palotához tartozó egykori kápolnába lehetett.

¹³ Nem valószínű, hogy ehhez az engedélyt megkapták, hiszen a máig is meglevő székesegyházi alsó kápolna abban az időben egyedül volt használható állapotban istentiszteletek tartására.

OGIER GHISELIN DE BUSBECQ BUDA VÁRÁRÓL ÉS 1554—1555-BEN TETT MAGYARORSZÁGI UTAZÁSÁRÓL

Ferdinánd 1554-ben Ogier Ghiselin de Busbecq-et nevezte ki konstantinápolyi nagykövetének, mivel a szerencsétlen Malvezit — a bécsi udvar megelőző portai képviselőjét a törökök 1551-ben elfogták és bebörtönözték, mivel a császár 1547-ben Erdély megtámadásával megtörte a fegyverszünetet. Busbecq-nek az volt a feladata, hogy próbálkozzék meg diplomáciai úton megállítani a törökök sorozatos betöréseit Magyarországra, hogy ilyen módon a császár időt tudjon nyerni haderejének összeszedésére.

Követségének teljes történetét a „Legationis Turcicae. Epistolae quatuor” őrizte meg számunkra. Ezek az irások eredetileg is valóságos levelek voltak. Busbecq Nicholas Michault-hoz, volt iskolatársához, írta őket, nem készültek kiadásra. Minden személyes vonatkozás ellenére, a levelek élő leírását adják az ottomán birodalomnak annak legnagyobb kiterjedése idejéből, mely a maga korában nemcsak hódítást és előrenyomulást, de egész Európa veszedelmét is jelentette. A veszély felismerése időről időre ott tükröződik a levelekben, melyeknek értéke felbecsülhetetlen a művészettörténész, s mindazok számára, akiket érdekel a XVI. sz. közepének politikai, szociális és gazdaságtörténete.

Magyarországi utazásáról legrészletesebben 1. számú levele számol be, melyet 1555. szeptember 1-én Bécsben írt, visszatérve első kiküldetéséből. 1554 decemberében indult el legelőször Konstantinápolyba Magyarországon keresztül. *Fischament* volt az első magyar város — 10 mérföldre Bécstől —, ahol megállott; innen *Komárom*, a császárság utolsó erődjének felé folytatta útját, majd a Vágon átkelve *Esztergomba* érkezett, a török birodalom első erődjének, „mely hegyen ül, s mely alatt a Duna folyik, s a körülötte fekvő város az alföldön terül el... Ennek a helynek az érseke, pozíciójának tekintélye és roppant gazdagsága folytán, magas rangot foglal el a magyar főnemesség között...”

Esztergomból Busbecq *Budára* indult, ahol hosszabb időt töltött, mivel a pasa, akivel beszélnie kellett, érkezésekor beteg volt. Így lehetővé vált számára a város alapos megtekintése. Észrevételeit gondos részletességgel írja meg első levelében, s érdekesen festi le, mi történt alig 10 évvel Buda vár bevétele után a gazdag és szépséges városból: „Jam vero de civitate Buda longum esset omnia dicere. ne plane taceam, dicam quod satis erit non librum scribe, sed epistolam. Jacet plane Buda loco amoenissimo, fertilissimaque regione, in collis dorsum porrecta: ita ut una ex parte vitiferi colles eam contingant, ex altera Danubium praeterfluentem, & trans Danubium Paestum, latissimosque campos, despectet. Locus videtur de industria imperio Hungariae delectus. Ea urbs quondam splendidissimis optimatum Hungariae domibus ornabatur: quae jam partim aut conciderunt, aut crebro tibi sine suffultae adversus ruinam muniumtur. habitantur fere militibus Turcis: quibus cum diurnum stipendium vita sit, nihil suppetit, quod tantisaedibus farciendis tegendisve impendatur. igitur num tectum perpluat, num vitium faciat paries, non magnopere laborant; modo sit ubi in sicco equum collocent, & sibi lectum sternant: quae supra se, nihil ad se pertinere putant, & quantavis superiore aedium partem mustelis & muribus habitandam relinquunt. huc accedit, quod instituti sit Turcici, ut ab aedificationis magnificentia abhorreant: quod superbi elatitque, neque se suo modulo metientis, animi esse judicent, studere magnificis aedibus, ut si quis sibi immortalitatem & perpetuam mansionem in hac vita polliceatur; se ita domibus uti, quemadmodum peregrinantes diversoriis; in quibus, si sint a latronibus, a frigore, a sole, ab imbre, tuti, reliquas opportunitates non requirunt. Itaque non facile tota Turcia, quamvis magni, quamvis divitis viri, paulo elegantius aedificium reperias. vulgo tuguria & casae habitantur. magnates hortis student & balneis; & ut pro multitudine familiae, laxas habebant aedes. ceterum ibi nec porticus Juculenta, nec visendum atrium; nec aliud quicquam magnificum aut admirandum. in quo eadem fere illis, quae Hungaris est ratio. excepta enim urbe Buda, & (si vis,) Pausonio, vix ullam tota Hungaria paulo splendidioribus aedificiis constructam urbem videas. Quam consuetudinem ex vetustate retineri puto. militiae, & castris, & longinquis bellis assueti gens, aedificandi curam neglexit; nec urbes aliter coluit, quam si mox relictura. Illud quoque, dum eram Budae, videre juvit, fontem qui est extra portam, qua iter est Constantinopolim, im summo mire ferventem; in cujus tamen fundo natantes despicias pisces, quos inde nisi coctos eximi posse non putes.” (Bizonyosan hosszú lenne mindent elmondani Buda városáról, de hogy agyon ne hallgassam, annyit fogok mondani, amennyi elég lesz ha nem is egy könyv, de legalább egy levél írójának. Buda ugyancsak kellemes helyen, igen termékeny vidéken, domb hátán terül el, úgy, hogy egyik oldalról szőlődombok környezik, másik oldalról pedig az alatta elfolyó Dunára és a Dunán túl *Pestre* és a tágas, széles síkságra néz alá. Ez a hely szinte terv szerint jelöltetett ki Magyarország kormányzására. Maga a város valamikor a magyar főnemesség pompás palotáival ékeskedett, ezeknek egy része már rombadőlt vagy lépten-nyomon gerendával megtámasztva védelmezik őket az összeomlás ellen. Szinte csak török katonák laknak bennük. Ezeknek, minthogy a napi zsoldból élnek, éppen nem futja arra, hogy ekkora épületek tatarozására vagy befedésére költsenek. Így tehát nemigen bántja őket, hogy beázik-e a tető vagy tovább romlanak-e a falak, csak legyen száraz hely, ahová a lovukat bekössék, maguknak meg fekvőhelyet készítsenek. Azt gondolják, semmi közük ahhoz, ami fölöttük van, az épületek bármilyen nagy felsőbb szintjét átengedik a menyétek és az egerek tanyájának. Ehhez járul még valami olyan török szokás, hogy a pompázó építkezéstől tartózkodnak, amennyiben kevély, fennhéjázó, nem a saját mércéjéhez alkalmazkodó lélek jelének ítélik a nagyszerű épületekre való vágyódást, hogy ezzel biztosítsa valaki magának már ebben az életben a halhatatlanságot és örök megmaradást; olybá veszik a lakóházakat, mint az utasok az útszéli fogadókat, ha biztonságban vannak a rablótól, esőtől, fagytól, tűztől naptól, más kényelmet nem kívánnak. Így aztán egész Törökországban, még előkelő vagy gazdag férfiúknál sem találni csak valamivel is mutatósabb épületet: általában kalyibákban, viskókban laknak; mágnásaik vágya a kert, a fürdők, és a házuk népéhez való tágas hajlék, de semmi fényes oszlopcsarnok, semmi kápráztató fogadóterem vagy bármi egyéb csodálatraméltó dolog. Amiben szinte egyeznek a magyarokkal, ugyanis Budát és talán *Pozsonyt* leszámítva bizony alig látsz szerte az egész Magyarországon csak valamivel is szebb épületekkel megrakott várost. Azt gondolom, hogy ez a szokás még a hajdan-korból maradt vissza. A katonasághoz, tábori élethez és hosszú háborúkhöz szokott nép nem gondolt az építkezéssel; a várost csak úgy és annyira becsülte, mint aki azt nem sokára úgyis elhagyja. Budán létemkor gyönyörűséges volt látni, a konstantinápolyi kapun kívül, egy a felszínén erősen bugyogó forrást, amelynek fenekén mégis úszkáló halakat lehet látni; bizony nem hinné az ember, hogy onnan ezeket másként, mint főtt állapotban, lehessen kifogni.)

Buda vári tartózkodása után Busbecq hajóra szállt, amely a Dunán várt rá, s elindult lefelé Belgrádnak. Így utazása 5 napot tett ki, míg az szárazföldön 12 nap lett volna és veszélyes az esetleges rablótámadások miatt. Hajójában 24 evezős evezett, s útközben csak néhány órára álltak meg, hogy a szerencsétlen hajósok felfrissíthessék magukat étellemmel és valamennyi pihenéssel. Az úton Busbecq látta *Tolnát*, „egy szép magyar várost, amely figyelmet érdemel fehér borának kitűnősége és lakosainak udvarlássága miatt”, s felfigyelt *Valpóvárra* is, „amely egy magaslaton áll, és más várak és városok, melyek szintén a Drávával vannak egy oldalon, ...”